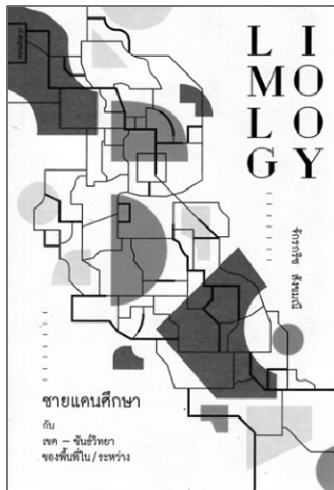

วิจารณ์หนังสือ

รัชพล แยมกليب*

(Ratchapon Yamkeep)

Limology:

ชายแดนศึกษากับเขต - ชันรวิทยา

ของพื้นที่ใน / ระหว่าง

จักรกริช สังขมณี ผู้เขียน

จำนวนหน้า 280 หน้า

ราคา 280 บาท

พิมพ์ครั้งแรก 1 กุมภาพันธ์ 2561

สำนักพิมพ์ ศยาม

ISBN: 9789743159701

“เส้นเขตแดน” มีความสำคัญอย่างไร? คือคำถามสำคัญของหนังสือเล่มนี้ เส้นเขตแดนไม่ได้เป็นเพียงสิ่งที่คอยกำหนดขอบเขตทางกายภาพหรืออำนาจอธิปไตยของแต่ละประเทศเท่านั้น แต่ผลของการขีดเส้นแบ่งเขตแดนได้สร้างผลลัพธ์มากมายไม่ว่าจะเป็นรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ทางสังคม อุดมการณ์และอัตลักษณ์ ไปจนถึงกระบวนการสร้างความเป็นอื่นให้กับสิ่งที่ไม่ได้อยู่ภายในเส้นเขตแดน แรงกระตุ้นที่ทำให้ผู้วิจารณ์ได้มาพบกับหนังสือเล่มนี้และดำเนินการอ่านจนจบเกิดจากประสบการณ์การเดินทางข้ามพรมแดนระหว่างประเทศในช่วง 5 ปี ของผู้วิจารณ์ที่พบกับปฏิบัติการทางสังคมมากมาย ตลอดการเดินทางจากประเทศต้นทางสู่

* นักวิจัยปฏิบัติการ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (Researcher, Thai Khadi Research Institute, Thammasat University).

ประเทศปลายทางได้ชวนให้ผู้วิจารณ์ใคร่ครวญถึงพื้นที่พรมแดน การอ่านหนังสือเล่มนี้ช่วยให้ประสบการณ์การเดินทางข้ามพรมแดนของผู้วิจารณ์ได้รับการเติมเต็มจากข้อมูลทางวิชาการมากยิ่งขึ้น

หนังสือ Limology: ชายแดนศึกษา กับเขต - ชันธีวิทยาของพื้นที่ใน / ระหว่าง เป็นหนังสือเล่มล่าสุดของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จักรกริช สังขมณี อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้เชี่ยวชาญและคลุกคลีอยู่ในวงวิชาการชายแดนศึกษา หนังสือเล่มนี้เป็นหนึ่งในหนังสือชุด “ตำราสังคมศาสตร์เคล็ดไทย - สสมส.” มีขนาดกระเป๋ (Pocket book) พกพาสะดวก หน้าปกถูกออกแบบโดยใช้ภาพกราฟิก เส้นสีถึงการแบ่งเส้นเขตแดน ตลอดความยาวหนังสือจำนวน 280 หน้า ทั้งข้อความและภาพประกอบถูกพิมพ์ในรูปแบบขาว - ดำ

โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือแบ่งออกเป็น 6 บท แต่ละบทอภิปรายความสำคัญและคุณภาพของการชายแดนต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ในแง่มุมที่แตกต่างกัน ครอบคลุมทั้งด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ภูมิศาสตร์การเมือง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และชายแดนศึกษา หลังจากอ่านหนังสือเล่มนี้จบแล้ว ผู้วิจารณ์พบว่าตนเองมีทักษะต่อเนื้อหาแต่ละบทในแง่มุมที่หลากหลายสามารถอภิปรายได้ดังนี้

บทที่ 1 “เขต - ชันธีวิทยา: ว่าด้วยสิ่งนั้นของพรมแดน” เป็นบทนำที่ผู้เขียนต้องการสร้างฉันทามติร่วมกันระหว่างผู้อ่านกับผู้เขียนเพื่อความเข้าใจที่ตรงกันเกี่ยวกับการศึกษาเขตแดน ชายแดน พรมแดน และอาณาบริเวณ ถึงแม้ว่าคำศัพท์เหล่านี้จะมีความหมายคล้ายคลึงกัน แต่หากวิเคราะห์ลงไปให้ลึกแล้วจะพบว่าคำศัพท์เหล่านี้มีนัยยะแตกต่างกัน กระนั้นผู้เขียนได้นิยามแนวการศึกษาดังกล่าวไว้ว่า “เขต - ชันธีวิทยา” (Limology) โดยอธิบายที่มาของการใช้คำดังกล่าวตามหลักวิชาการซึ่งในบทวิจารณ์นี้จะไม่กล่าวถึง แต่สิ่งสำคัญประการหนึ่งของการนิยามศัพท์เช่นนี้ คือการพยายามชี้ให้ผู้อ่านได้ตระหนักว่า ภายใต้การขีดเส้นแบ่งใด ๆ ล้วน

แล้วแต่นำมาซึ่งความเป็น “เรา” ของสรรพสิ่งที่อยู่ภายในเส้นแบ่ง และยังสร้างความเป็น “เขา” ของสรรพสิ่งที่อยู่นอกเส้นเขตแดน การจัดการเชิงพื้นที่กับการจัดการทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ดำเนินควบคู่กันอยู่เสมอ แต่ก็มิได้เป็นความสัมพันธ์ในลักษณะที่ซ้อนทับกันสนิทและสถิตเสถียรตายตัว

เนื้อหาในบทนี้ยังชี้แง่มุมที่สำคัญต่อการตระหนักรู้และเข้าใจชายแดนเชิงวิธีวิทยา ว่าชายแดนนั้นไม่ควรถูกศึกษาแบบลดรูปให้เหลือการเป็นเพียงการจัดการเชิงพื้นที่เชิงกายภาพเท่านั้น เพราะในพื้นที่ที่ราวกับว่ามีเส้นแบ่งที่ชัดเจนตายตัวนั้น แท้จริงแล้วกลับมีกระบวนการไหลเวียนของสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นผู้คน สินค้า และ / หรือวัฒนธรรมอยู่ตลอดเวลา ชายแดนยังมีการเคลื่อนไหวในคุณลักษณะที่ซับซ้อนมากกว่านั้น ตั้งแต่การปรับเปลี่ยนของพรมแดนทางธรรมชาติ อย่างแม่น้ำหรือชายฝั่ง ไปจนถึงการปรับเปลี่ยน / ต่อรอง / หลีกเลียงในระบบความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่มนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้อง ชายแดนจึงเป็นเรื่องของทั้ง “ใน” และ “ระหว่าง” หน่วยของสิ่งที่ศึกษา วิธีวิทยาที่สามารถปรับใช้ในการศึกษาพรมแดนได้นั้นต้องเกิดจากการทำความเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่าพรมแดนคืออะไร ประกอบด้วยสิ่งใดบ้าง ก่อรูปและดำรงอยู่ได้อย่างไร การแสวงหาวิธีศึกษาใหม่ ๆ หรือการประยุกต์วิธีทำงานวิจัยภาคสนามในพื้นที่ชายแดนก็เป็นอีกหนึ่งสิ่งสำคัญต่อการศึกษาพรมแดน

สำหรับผู้วิจารณ์แล้วหนังสือเล่มนี้ถือว่าเป็นตำราทางสังคมศาสตร์ที่มีมุมมองต่อปรากฏการณ์ทันสมัยกับโลกในปัจจุบัน ที่เส้นแบ่งของพรมแดนต่าง ๆ ไม่ชัดเจนอีกต่อไป ในปัจจุบันที่สิ่งเคยถูกแบ่งแยกในอดีตถูกตั้งคำถามและผสมผสานในปัจจุบัน หนังสือเล่มนี้ได้นำเสนอภาพการแบ่งเขตแดนของหลายสิ่ง ทั้งพรมแดนระหว่างรัฐชาติ พรมแดนระหว่างสาขา พรมแดนของเวลา ฯลฯ อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์ค่อนข้างกังวลว่าการยกเรื่องวิธีวิทยาขึ้นมากล่าวในส่วนแรกอาจเป็นการลากเส้นแบ่งพรมแดนในหมู่ผู้อ่านที่แตกต่างกัน ด้านหนึ่งผู้อ่านในกลุ่มที่คลุกคลีอยู่ในวงการวิจัยคงเข้าใจได้ไม่ยากนักเกี่ยวกับวิธีวิทยาหรือวิธีวิจัย แต่หากเป็นผู้อ่านทั่วไปที่ไม่ได้คลุกคลีอยู่ใน

แวดวงวิชาการแล้ว ก็อาจเกิดความสับสนอยู่กับการทำความเข้าใจเนื้อหาในส่วนของ
วิธีวิทยา วิธีวิจัย หรือวิธีศึกษาอยู่ไม่น้อย

อย่างไรก็ตามนับเป็นศิลปะในการเรียงร้อยของผู้เขียนที่ใช้เนื้อหาในบทแรกใน
การจัดการความยุ่งยากที่ผู้อ่านอาจพบได้ในการอ่าน ผู้เขียนได้จัดการคลี่คลาย
ความหมายของคำศัพท์ต่าง ๆ ทั้ง ชายแดน พรหมแดน เขตแดน ฯลฯ จนผู้อ่านอย่าง
ผู้วิจารณ์สันความสงสัย อีกทั้งยังใช้พื้นที่ในส่วนนี้แนะนำภาพรวมของเนื้อหาแต่ละบท
ที่ผู้อ่านจะได้เจอในลำดับถัดไป

สำหรับเนื้อหาในบทที่ 2 “พัฒนาการของความรู้ว่าด้วยการสร้างเขตแดนและ
ความเป็นอื่น” ผู้เขียนได้นำเสนอพัฒนาการของการทำความเข้าใจพรหมแดน ตั้งแต่
แนวคิดดั้งเดิมที่มีฐานคิดอยู่บนภูมิศาสตร์กายภาพ ศึกษาพรหมแดนทางธรรมชาติที่
ประชิดติดต่อกัน สู่การทำความเข้าใจพรหมแดนที่เกิดขึ้นพร้อมกับรัฐสมัยใหม่ที่มีความ
พยายามสร้างรัฐ - ชาติด่าง ๆ ให้กลายเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนจับต้องได้ผ่านการปักปัน
เขตแดน ตามมาด้วยแนวคิดกับชาตินิยมที่ถูกบังคับใช้จนกลายเป็นปฏิบัติการที่
ก่อให้เกิดผลกระทบต่อนพื้นที่และชุมชน ความรู้เกี่ยวกับเขตแดนจึงมุ่งเน้นเรื่องของ
ความมั่นคง หน้าที่ของเขตแดน และระเบียบโลกใหม่จากการมีเขตแดนมากขึ้น
แนวคิดรัฐสมัยใหม่ได้นำมาสู่ความขัดแย้งและแรงเสียดทานจากพื้นที่อยู่ไม่น้อย
บ่อยครั้งที่พื้นที่ประชิดกลายเป็นพื้นที่ปะทะของความรุนแรง การทำความเข้าใจ
พรหมแดนจึงเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับชุมชนจินตกรรมและการสร้างชาติมากขึ้น
อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงมีความสำคัญมากขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 จวบจน
ปัจจุบัน กระแสสังคมได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง การทำความเข้าใจพรหมแดนถูก
นำเสนอด้วยแนวคิดใหม่อยู่ตลอดเวลา ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ พรหมแดนถูกทำ
ความเข้าใจในฐานะโลกไร้พรหมแดนและการล่มสลายของรัฐ - ชาติ การศึกษา
พรหมแดนเคลื่อนตัวจากการทำความเข้าใจเชิงภูมิรัฐศาสตร์สู่การทำความเข้าใจผู้คน
โดยเฉพาะผู้คนที่เดินทางข้ามพรหมแดนทั้งทางกายภาพและความสัมพันธ์ข้ามพรหมแดน

และเคลื่อนเข้าสู่การศึกษาพรมแดนจากสิ่งที่ดำรงอยู่แต่สัมผัสไม่ได้อย่างวาทกรรมรัฐศาสตร์ ชีวภาพ ชีวอำนาจ ไปจนถึงการควบคุมตรวจตราผู้คนผ่านเทคโนโลยีหลังสมัยใหม่ กล่าวโดยสรุปนับตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 จวบจนปัจจุบัน เขต - ขั้ววิธยาได้พิจารณาพรมแดนใน 4 ลักษณะ 1) อุดมคติจากสภาวะเขต - ขั้ว เช่น อุดมการณ์ชาตินิยม ชาตินิยม วาทกรรม 2) ปรัชญาการเชิงประจักษ์จากเขต - ขั้ว เช่น กฎหมาย นโยบาย ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ สงคราม และความขัดแย้ง เป็นต้น 3) ความสัมพันธ์จากเขต - ขั้ว ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ตลอดจนความสัมพันธ์ระหว่างคนต่อรัฐ และ 4) ปฏิบัติการของตัวแสดงต่าง ๆ เช่น การตอบโต้ต่อรองทางอัตลักษณ์ การสร้างเครือข่าย ความสัมพันธ์ ความพยายามของรัฐในการควบคุมผู้คน ฯลฯ

หากพิจารณาอย่างผิวเผินเนื้อหาในส่วนนี้อาจดูเหมือนเป็นการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องตามขนบทั่วไปของการวิจัย อย่างไรก็ตามผู้วิจารณ์คิดว่าเนื้อหาที่ผู้เขียนได้นำเสนอออกมานั้นมีจุดเด่นในสองลักษณะ ลักษณะแรกคือ “การเชื่อมต่อ” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้รายละเอียดตรงจุดเชื่อมต่อของเวลา ว่าการเปลี่ยนแปลงองค์ความรู้ด้านชายแดนศึกษาแต่ละช่วงเวลา มีปัจจัยใดที่สนับสนุนให้การเปลี่ยนแปลงความรู้เกิดขึ้นได้ อีกทั้งการรับ - ส่งระหว่างหัวข้อหนึ่งไปยังอีกหัวข้อหนึ่งในบทความเดียวกัน ผู้เขียนสามารถนำเสนอได้อย่างสละสลวย อีกลักษณะหนึ่งคือ “ความหลากหลาย” ทั้งกรณีศึกษาที่มาจากผู้วิจัยหลายเชื้อชาติ หลายสำนักกรณีศึกษาจากหลายพื้นที่ และที่สำคัญคือความหลากหลายของประเด็นที่ถูกหยิบยกออกมาจากงานวิจัยเหล่านี้ ผู้วิจารณ์คิดว่าเนื้อหาที่ผู้เขียนนำเสนอในหัวข้อนี้จะมีคุณูปการต่อผู้ที่เริ่มสนใจศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับชายแดนและนักวิจัยรุ่นใหม่ต่อการนำไปอ้างอิงในฐานะตำราเล่มหนึ่ง อย่างไรก็ตามเป็นเรื่องค่อนข้างน่าเสียดายที่ผู้เขียนกลับไม่ได้ให้ความสำคัญต่อวิธีวิทยาและวิธีวิจัยของงานศึกษาแต่ละชิ้นเท่าที่ควร ภาพของวิธีวิทยาที่ผู้เขียนอธิบายและให้ความสำคัญในบทแรกจึงอาจสูญหายไปในการรับรู้

และความเข้าใจของผู้อ่าน ว่าแท้จริงแล้ววิธีวิจัยแบบใดที่นักวิชาการด้านเขต - ชนธ์ วิทยาลัยนานาชาติ และวิธีวิจัยใดที่นักวิจัยนิยมใช้ในการวิจัยด้านชายแดน เพราะวิธีวิทยา ถือเป็นสิ่งสำคัญต่อการศึกษายชายแดนทั้งในแง่การเป็นเครื่องมือตั้งคำถามระบบความคิด ของนักวิจัยและเป็นเข็มทิศชี้แนะในปฏิบัติการวิจัย และในปัจจุบันมีงานศึกษาจำนวน ไม่น้อยมุ่งสนใจในด้านวิธีวิจัย ผู้วิจารณ์ขอยกตัวอย่างงานศึกษาที่น่าสนใจเช่นงาน ศึกษาเรื่อง “The Border as Method: Towards an Analysis of Political Sub- jectivities in Transmigrant Spaces” ของ Stefanie Kron” ที่ต้องการวางแนวทาง ในด้านระเบียบวิธีวิจัยสำหรับการวิเคราะห์งานภาคสนามเชิงประจักษ์ของนักวิจัย ใน พื้นที่ชายแดนที่เต็มไปด้วยประเด็นเชิงอัตวิสัย หากผู้อ่านมีความสนใจด้านวิธีวิทยา งานศึกษาชิ้นนี้ได้อธิบายตั้งแต่ศิลปะและการตั้งสมมติฐานในการศึกษา การจัด ระบบงานสนามในทฤษฎีข้ามพรมแดนที่ซับซ้อน ตลอดจนสิ่งที่นักวิจัยต้องตระหนัก ในการเขียนรายงานถึงผู้คนในพื้นที่ข้ามพรมแดน

บทที่ 3 “รัฐ ชายแดน และการควบคุม” ผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นถึงความพยายาม ของรัฐในการจัดการและควบคุมพื้นที่ชายแดนในลักษณะต่าง ๆ โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจผ่านโครงสร้างการจัดการของรัฐตั้งแต่หน่วยงานราชการ การจัดประเภท พลเมืองของรัฐและชาวต่างด้าว การยกสถานะให้ชายแดนเป็นพื้นที่พิเศษ ไปจนถึง นวัตกรรมยุคปัจจุบันที่ถูกนำมาใช้ในกระบวนการย้ายพรมแดนของผู้คน ผู้เขียนได้ทำ ให้ภาพการควบคุมพื้นที่ชายแดนชัดเจนขึ้นจากการย้อนกลับไปสำรวจสถานการณ์ ของพื้นที่ชายแดนก่อนการเกิดขึ้นของรัฐ - ชาตินิยมใหม่โดยเน้นไปที่ภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้เป็นสำคัญ ผู้เขียนเริ่มต้นจากกรณีศึกษาผู้คนที่ย้ายถิ่นในพื้นที่สูงตาม เทือกเขาตอนเหนือของภูมิภาคที่มีชื่อว่า “โซเมีย” (Sangkamanee 2018: 76 - 81) การศึกษาได้นำไปสู่ข้อวิพากษ์ว่าอารยธรรมในพื้นที่ราบลุ่มไม่ได้ตัดขาดกับอารยธรรม จากพื้นที่สูง การเคลื่อนย้ายระหว่างสองพื้นที่ก่อให้เกิดพัฒนาการของวัฒนธรรมที่ หลากหลาย การพิจารณาอิทธิพลจากกลุ่มวัฒนธรรมก่อนหน้านี้จึงเป็นสิ่งสำคัญต่อ

การศึกษาสภาพชายแดนในปัจจุบัน ชายแดนในปัจจุบันเป็นสิ่งที่ถูกให้ความสำคัญอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่สมัยลัทธิอาณานิคมได้แผ่ขยายไปทั่วโลก การมีอาณาบริเวณที่ชัดเจนของรัฐ - ขาติต่าง ๆ กลายเป็นสิ่งจำเป็นของระเบียบโลก ณ ช่วงเวลานั้น ในปัจจุบันการจัดการเขตแดนและผู้คนข้ามพรมแดนมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่องตั้งแต่การสร้างกำแพง การจัดเจ้าหน้าที่ประจำการ การออกหนังสือเดินทาง ไปจนถึงการสอดส่องโดยสื่อดิจิทัลและข้อมูลชีวภาพ หลายคนอาจเชื่อว่ากระแสโลกาภิวัตน์ที่ย่อโลกทั้งเชิงพื้นที่และเวลาอาจทำให้อำนาจอธิปไตยอ่อนแรงลง อย่างไรก็ตามผู้เขียนได้ชี้ให้เห็นอีกหนึ่งแง่มุม นั่นคือ รัฐเองก็ไม่ได้ยอมจำนนจากความไร้พรมแดนของสังคม หากแต่รัฐได้ปรับตัวต่อการสอดส่องควบคุมพลเมืองในพรมแดนทั้งพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่เสมือนอย่างโลกออนไลน์

ผู้วิจารณ์คิดว่าตะกอนทางความคิดที่ผู้อ่านจะได้รับจากการอ่านเนื้อหาในบทนี้คือ “คุณสมบัติที่ดีของนักวิจัยชายแดน” และ “คุณสมบัติของการศึกษาชายแดน” โดยเฉพาะการจัดการและควบคุมชายแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานและมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง หนังสือเล่มนี้สะท้อนนัยยะว่านักวิจัยที่มีความสนใจเกี่ยวกับชายแดนศึกษา ไม่ควรปิดกั้นตนเองจากความรู้ความสามารถในสาขาวิชาที่ตนเองอาจไม่เชี่ยวชาญหรือไม่ได้จบการศึกษามา เพราะผู้เขียนได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าการศึกษาพรมแดนเป็นประเด็นที่ต้องศึกษาแบบสหวิทยาการ ในขณะที่ผู้วิจารณ์มองว่าการศึกษาการจัดการควบคุมพื้นที่พรมแดนโดยเริ่มจากภูมิศาสตร์ ถือเป็นพื้นฐานที่สำคัญต่อการทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนในมิติอื่นทั้งประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ การศึกษาด้วยศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งอย่างแยกขาด จึงถือเป็นการลดทอนความสำคัญและนำเสนอปรากฏการณ์โดยตัดความจริงมาเพียงบางส่วนเท่านั้น ซึ่งวิธีการศึกษาชายแดนในลักษณะนี้ปรากฏให้เห็นมากขึ้นเรื่อย ๆ ในงานศึกษาของนักวิจัยด้านพรมแดนในช่วงราว 10 ปีที่ผ่านมา อาทิ งานเขียนเรื่อง

“Between Frontiers: Nation and Identity in a Southeast Asian Borderland ของ Noboru Ishikawa” (Ishikawa 2010) ที่เปิดเผยปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนพรมแดนติดต่อระหว่างประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย โดยเริ่มจากการให้ภาพอธิบายลักษณะทางภูมิศาสตร์ ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นบนผืนแผ่นดินและมหาสมุทร ซึ่งการทำความเข้าใจเหล่านี้เป็นข้อมูลจำเป็นต่อการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในช่วงที่กระแสนิยมถูกยกย่อง นำมาซึ่งผลพวงที่ซับซ้อนทั้งในเรื่องการบริหารพื้นที่ของรัฐ สาเหตุและการจัดการความรุนแรง อัตลักษณ์ของผู้คนบนพื้นที่ งานเขียนชิ้นนี้สอดคล้องกับหนังสือของจักรกริช สังขมณี ในแง่การเปิดเผยข้อเท็จจริงเกี่ยวกับชายแดนจำเป็นต้องคลี่คลายให้เห็นภาพปรากฏการณ์ทั้ง “ความลึก” และ “ความกว้าง” โดยความลึกหมายถึงเนื้อหาที่ลงรายละเอียดอย่างถูกต้องถี่ถ้วน ในขณะที่ความกว้างหมายถึงพลวัตของปรากฏการณ์ที่พาดผ่านช่วงเวลาต่าง ๆ ผ่านการผสมผสานความรู้จากสาขาวิชาที่หลากหลาย

สำหรับจุดเด่นในการเขียนและถ่ายทอดเนื้อหาในบทนี้ ยังคงเป็นเรื่องของการเรียบเรียงเนื้อหาที่ชัดเจน ตรงประเด็น และเป็นระบบ เนื้อหาในบทนี้เอื้อต่อการทำให้ผู้อ่านได้รู้สึกร่วมไปกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ถูกหยิบยกมาเป็นกรณีศึกษา เช่น เหตุการณ์ 9 / 11 การเข้าถึงข้อมูลทางชีวภาพ หรือนโยบาย single gateway ว่าเหตุการณ์เหล่านี้สำคัญอย่างไรต่อการควบคุมพรมแดนของรัฐ หลังจากผู้วิจารณ์กลับมาอ่านหนังสือเล่มนี้ในรอบที่ถัดมา ท่ามกลางความรู้สึกราวกับว่ามีอะไรบางอย่างขาดหายไป ผู้วิจารณ์ได้ค้นพบว่าสิ่งที่ขาดหายไปคือ รูปภาพประกอบ แผนที่ หรือ แผนภาพต่าง ๆ เพราะการทำความเข้าใจพรมแดนลึกซึ้งไม่ได้กับความเชื่อมโยงในด้านพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ดังนั้นภาพประกอบตั้งแต่แผนที่ทางภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อมโดยทั่วไปของพื้นที่ หรือลักษณะทางชาติพันธุ์ของผู้คนในพื้นที่จึงถือเป็นสิ่งสำคัญ ผู้วิจารณ์คิดว่าหากมีโอกาส ผู้เขียนอาจเพิ่มเติมภาพประกอบในการ

พิมพ์ในครั้งถัดไปจะช่วยให้ผู้อ่านสัมผัส รู้ลึก และคล้อยตามไปกับเนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ โดยเฉพาะบทที่ 3

ในบทที่ 4 “คนข้ามแดนกับสภาวะข้ามชาติ” ผู้เขียนได้ปรับระดับการทำความเข้าใจพรมแดนจากประเด็นใหญ่ ๆ อย่างทฤษฎีเขต - ขันธวิทยาหรือปฏิบัติการของรัฐในการจัดการพรมแดน สู่อการทำความเข้าใจในระดับบุคคลมากยิ่งขึ้น โดยครอบคลุมชุมชนชาติพันธุ์ข้ามพรมแดน ชุมชนพลัดถิ่น แรงงานอพยพ ผู้ลี้ภัย ตลอดจนการพิจารณาพรมแดนในฐานะสิ่งที่สร้างความชอบธรรมให้คนในสังคมและแบ่งกันกีดกันให้บุคคลบางกลุ่มกลายเป็น “คนอื่น”

ผู้เขียนสร้างความเข้าใจการเคลื่อนย้ายของผู้คนโดยเริ่มจากการอธิบาย “สภาวะข้ามชาติ” ปัจจุบันในฐานะกระบวนการเคลื่อนย้ายของบุคคลจากต้นทางไปยังปลายทาง ที่มีทั้งการรับส่งและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันอย่างเข้มข้นจากเทคโนโลยีในยุคโลกาภิวัตน์ มีเทคโนโลยีคมนาคมที่ทำให้ผู้คนสามารถข้ามพรมแดนได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ตลอดจนมีเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทำให้ผู้คนสามารถอ้างความสัมพันธ์ได้แม้จะอยู่ห่างกันคนละซีกโลกก็ตาม โลกาภิวัตน์ส่งผลให้กระบวนการข้ามพรมแดนมีความเป็นไปได้มากยิ่งขึ้น เมื่อเกิดความยากลำบากทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นความยากจน ภาวะสงคราม หรือความขัดแย้งทางการเมือง ผู้คนสามารถตัดสินใจข้ามพรมแดนได้อย่างไม่ลำบากนักหากเปรียบเทียบกับในอดีต อย่างไรก็ตามแม้ผู้คนจะเห็นความเป็นไปได้ของการข้ามพรมแดน แต่กระบวนการข้ามพรมแดนก็ไม่ได้เป็นไปง่ายดายดังที่ผู้คนทั้งหลายอยากให้เป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลผู้มีอำนาจน้อยที่ต้องต่อสู้และต่อรองกับอำนาจรัฐเพื่อให้ตนเองได้ย้ายถิ่นฐานสู่ดินแดนปลายทาง การข้ามพรมแดนจึงเป็นทั้งสิ่งที่เป็นไปได้จากเทคโนโลยีโลกาภิวัตน์และเป็นปฏิสัมพันธ์ที่ต้องได้รับการจัดการจากตัวแสดงทุกฝ่าย ทั้งคนท้องถิ่น ผู้อพยพ และรัฐ

สำหรับผู้วิจารณ์นั้นมองว่าการย้ายจุดศูนย์กลางการอภิปรายสู่ระดับบุคคลในบทนี้ทำให้เรื่องขายแดนไม่ใช่เรื่องไกลตัวและเข้าถึงยากอีกต่อไป อีกทั้งยังเป็นการยกระดับการศึกษาขายแดนสู่การเข้าใจบุคคลในฐานะมนุษย์ที่มีชีวิตจิตใจมากยิ่งขึ้น เนื้อหาในบทนี้ได้แสดงให้เห็นว่าบุคคลไม่ได้เป็นสิ่งที่ถูกควบคุมบังคับอย่างเบ็ดเสร็จจากอำนาจรัฐ หากแต่เป็นบุคคลที่มีความสามารถทางสติปัญญา มีการแก้ไขปัญหา ตอปโต้ ต่อรองกับสถานการณ์ที่เผชิญ ในขณะที่รัฐก็ไม่ได้มีหรือขาดอำนาจในการควบคุมบุคคลอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ สภาวะข้ามพรมแดนจึงทำให้เห็นถึงการปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในหม้อต้มแสดงที่เกี่ยวข้องตั้งแต่รัฐต้นทาง ผู้อพยพ เจ้าหน้าที่รัฐ และรัฐปลายทาง

เศรษฐกิจเป็นอีกประเด็นสำคัญที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ขายแดน บทที่ 5 “เศรษฐกิจข้ามแดน” ผู้เขียนได้ยกประเด็นการค้าข้ามพรมแดนมาเป็นศูนย์กลางเพื่อให้สามารถพิจารณาขายแดนได้อย่างครอบคลุมมากยิ่งขึ้น การค้าขายแดนเป็นสิ่งที่มีความแตกต่างหลากหลาย มีความซับซ้อน และมีความเป็นพลวัตมาก การค้าขายแดนมีความโดดเด่นกว่าการค้าทั่วไปหลายประการตั้งแต่การมีรูปแบบการค้าที่เป็นทางการน้อยกว่าการค้าแบบรัฐต่อรัฐ มีการต่อรองในกระบวนการค้าระหว่างพ่อค้ากับเจ้าหน้าที่รัฐผ่านระบบอุปถัมภ์อย่างชัดเจน ตลอดจนเป็นการค้าในพื้นที่สีเทาเสียส่วนใหญ่ การค้าพรมแดนมีความซับซ้อนในฐานะของสิ่งพัวพันอย่างแยกออกจากกันไม่ได้ของเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ นโยบายและการจัดการของรัฐ ตลอดจนการต่อรองของบุคคลที่อยู่บริเวณขายแดน ถือเป็นเงื่อนไขที่ทำให้เห็นถึงความสลับไหลและความติดขัดของสินค้าและบริการบริเวณขายแดน แม้ในอดีตสินค้าและบริการทั้งที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมายสามารถไหลผ่านพรมแดนได้อย่างโปร่ง แต่ในปัจจุบันรัฐชาติได้เข้ามามีบทบาทในการควบคุมการค้าบริเวณขายแดน และยังพยายามดึงการค้าขายแดนเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบเศรษฐกิจโลกอีกด้วย

นอกจากประเด็นที่ผู้เขียนได้นำเสนอไปในบทนี้แล้วนั้น ผู้วิจารณ์มองว่า เนื้อหาในบทนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงความสั่นคลอนของรัฐ - ชาตินิยมใหม่ในอุดมคติ ที่แต่ละรัฐมีอำนาจอธิปไตยเหนือเส้นเขตแดนตั้งแต่อำนาจในการปกครองไปจนถึงอำนาจในการจัดการผู้คน สินค้า และบริการที่อยู่ภายในเส้นเขตแดน แต่การศึกษาการค้าข้ามแดนหลายกรณีชี้ให้เห็นแล้วว่าบางครั้งรัฐ - ชาตินิยมมีความจำเป็นต้องลดความเข้มงวดของเส้นแบ่งเขตแดนแล้วหันมาให้ความสำคัญกับกลยุทธ์การต่อรองเพิ่มมากขึ้น เพื่อรักษาผลประโยชน์ของรัฐ - ชาตินิยมให้ได้อย่างดีที่สุด และในบางโอกาสรัฐอาจต้องลดบทบาทตนเองให้เป็นตัวแสดงรองและชูความเป็นท้องถิ่นมากขึ้นเพื่อความสงบในสถานการณ์การค้าข้ามพรมแดน

และในบทสุดท้าย บทที่ 6 พรมแดนนิเวศ กับตัวตนของผู้คน และ รัฐ - ชาตินิยม ได้ชี้ชวนให้ผู้อ่านได้ครุ่นคิดเกี่ยวกับการทำความเข้าใจพรมแดน ที่เห็นได้ชัดเจนว่าการศึกษาพรมแดนที่กล่าวผ่านมามากดห่าบเป็นการศึกษาโดยใช้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง กล่าวคือเป็นการศึกษาผ่านกิจกรรมทางสังคมของมนุษย์ เช่น การปกครอง ระบบเศรษฐกิจ และวัฒนธรรมเป็นสำคัญ จนอาจจะเลยคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งในการพิจารณาพรมแดน สิ่งนั้นคือพื้นที่พรมแดนที่เป็นธรรมชาติหรือ “ภูมินิเวศ” ของพื้นที่ ผู้เขียนได้นำเสนอหลากหลายมุมมองจากพรมแดนธรรมชาติ จากเนื้อหาในส่วนนี้ทำให้ผู้วิจารณ์สามารถสังเคราะห์ได้ว่าพรมแดนธรรมชาติได้ถูกหยิบฉวยนำมาใช้เป็นเครื่องมือกระทำการบางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อกิจกรรมของมนุษย์ การลากเส้นแบ่งผ่านพรมแดนธรรมชาติบ่อยครั้งได้ก่อให้เกิดการลักลอบค้าสินค้าธรรมชาติเถื่อนที่ไม่สามารถเอาผิดต่อผู้ก่ออาชญากรรมได้เนื่องจากความคลุมเครือในกรรมสิทธิ์ของทรัพยากร (Sangkamanee 2018: 207) อีกกรณีหนึ่งที่น่าสนใจคือการใช้ลักษณะทางธรรมชาติในการ “จองจำ” อัตลักษณ์ของคนกลุ่มน้อยบางกลุ่มอย่างชาวเขาหรือชาวเล ทำให้บุคคลต้องยึดโยงกับภูมิภาคนั้นอย่างไม่รู้จบสิ้นไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม (Sangkamanee 2018: 206 - 210) และก็ไม่แน่ว่าแปลกใจนักที่สุดในที่สุด

พื้นที่พรมแดนทางธรรมชาติจะถูกรัฐใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งความเป็น “คนใน” กับ “คนนอก” โดยเฉพาะผู้คนที่อยู่บริเวณพรมแดนธรรมชาติที่ห่างไกลอย่างภูเขา ป่ารกทึบ หรือเกาะ ที่มีกฏรัฐให้ภาพของการเป็นคนเถื่อน ไร้อารยธรรม เพื่อสร้างอัตลักษณ์และจิตสำนึกความเป็นชาติให้กับคนส่วนใหญ่ในสังคม ในทัศนะของผู้วิจารณ์นั้นเนื้อหาในบทนี้เป็นโอกาสสำคัญสู่การพัฒนาเป็นโจทย์ของการวิจัยเกี่ยวกับพรมแดนในอนาคต ขณะที่งานวิจัยพรมแดนกระแสหลักมักพิจารณาว่าผู้กระทำการมีปฏิสัมพันธ์กันอย่างไรบนพื้นที่ชายแดน ซึ่งในบางครั้งลักษณะเชิงภูมิศาสตร์ของชายแดนถูกทอนความสำคัญให้กลายเป็นเพียงบริบทแวดล้อมเท่านั้น แต่เนื้อหาในบทนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่าธรรมชาติ อำนาจ และผู้คนมีความสัมพันธ์อย่างแยกขาดจากกันไม่ได้ ดังนั้นการศึกษาชายแดนจึงอาจต้องให้น้ำหนักการพิจารณาคุณลักษณะทางธรรมชาติใกล้เคียงกับการพิจารณาบุคคล สถาบันทางสังคม หรือรัฐก็ตาม

เนื้อหาตลอดทั้งเล่มได้แสดงให้เห็นแล้วว่าการศึกษาพรมแดนไม่สามารถกระทำได้อย่างเรียบง่าย มีประเด็นที่ต้องตรึงตรองเกี่ยวกับการปะทะกันบนพื้นที่พรมแดนมากมาย หากกล่าวโดยสังเขปพื้นที่พรมแดนควรถูกพิจารณาทั้งพื้นที่กายภาพ พื้นที่ที่ถูกขีดสร้างขึ้น ไปจนถึงพื้นที่เสมือนอย่างโลกออนไลน์ ประเด็นที่ควรหยิบยกมาพิจารณาควรครอบคลุมการพิจารณาทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองการปกครอง ตลอดจนวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ อีกทั้งหน่วยของการวิเคราะห์ยังสามารถกระทำได้หลากหลายตั้งแต่ระดับบุคคลไปจนถึงระบบโลก

ท้ายที่สุดผู้วิจารณ์มองว่าหนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับผู้อ่านหลายกลุ่มในเงื่อนไขและข้อจำกัดที่แตกต่างกัน หนังสือเล่มนี้เหมาะสำหรับ 1) นักวิจัยทั้งผู้ที่มีความสนใจในชายแดนศึกษาหรือเขต - ชนวิทยา หรือนักวิจัยที่ต้องการเปิดโลกทัศน์ต่อการศึกษาทางสังคมศาสตร์ประเด็นใหม่ ๆ อาจกล่าวได้ว่าในประเทศไทย ยังมีนักวิจัยที่เจาะจงลึกในการศึกษาชายแดนไม่มากนัก หนังสือเล่มนี้เป็นเสมือนคลังความรู้สำคัญที่รวบรวมการศึกษาชายแดนทั่วทั้งโลกเอาไว้ อย่างไรก็ตามการสรุป

งานวิจัยต่าง ๆ ภายในเล่มอาจจะยังไม่ละเอียดเพียงพอนัก แต่สำหรับผู้วิจารณ์แล้ว เป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้บนเงื่อนไขของหนังสือเล่มนี้ ซึ่งเป็นตำราที่ผ่านการสังเคราะห์มาแล้ว มิใช่การคัดลอกผลงานวิจัยทั่วโลกมาดัดแปะ ดังนั้นหากนักวิจัยมีความสนใจในงานศึกษาด้านชายแดน อาจต้องตามไปสืบค้นเอกสารต้นฉบับตามรายการบรรณานุกรมเพิ่มเติม 2) อาจารย์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาจารย์ในสถาบันอุดมศึกษาสามารถใช้หนังสือเล่มนี้อ้างอิงการเรียนการสอนได้ เนื่องจากหนังสือเล่มนี้เป็นตำราที่ผ่านการตรวจสอบปรับปรุงแก้ไขจากผู้ทรงคุณวุฒิตามหลักวิชาแล้ว หากแต่อาจต้องหาข้อมูลบางอย่างเพิ่มเติมเช่นกรณีศึกษาในไทย รูปภาพประกอบ หรือวิธีวิทยาที่งานศึกษาแต่ละชิ้นเลือกใช้ เนื่องจากเนื้อหาเหล่านี้ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ค่อนข้างน้อย 3) นักศึกษาโดยเฉพาะนักศึกษาที่เรียนด้านสังคมศาสตร์ เช่น นิติศาสตร์ รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ ฯลฯ ที่สามารถสร้างความโดดเด่นให้กับการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษาได้ผ่านการนำองค์ความรู้เกี่ยวกับชายแดนไปประยุกต์ในรายวิชาหลักของการศึกษา และ 4) บุคคลทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ชื่นชอบในการเดินทาง ที่จะได้ตกตะกอนทางความคิดต่อประเด็นต่าง ๆ ในระหว่างเดินทางข้ามพรมแดนหรือการดำรงอยู่ ณ พื้นที่ที่เรียกว่าชายแดน อย่างไรก็ตามในทัศนะของผู้วิจารณ์นั้นเห็นว่าหากผู้อ่านเป็นบุคคลทั่วไปอาจจำเป็นต้องข้ามการอ่านเนื้อหาในบางส่วนที่อาจชวนให้สับสนเช่นการพูดถึงเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยที่จะมีคำศัพท์เฉพาะจำนวนมากปรากฏขึ้นเป็นระยะ เช่น ภววิทยา วิธีวิทยา อัสตงคตานุวัตร เป็นต้น

Reference

- Ishikawa, N. (2010). *Between Frontiers: Nation and Identity in a Southeast Asian Borderland*. Ohio: Ohio University Press.
- Kron, S. (1989). The Border as Method: Towards an Analysis of Political Subjectivities in Transmigrant Spaces. In Wastl - Walter, D. (ed.), *The Ashgate research companion to border studies* (101 - 120). Farnham: Ashgate Publishing Limited.
- Sangkamanee, J. (2018). *Limology: chāidāen suksā kap khēt - khan wıthayā khōng phūnthī / rawāng chāidāen suksā kap khēt - khan wıthayā khōng phūnthī / rawāng* [Limology: Border Studies and the Boundaries of Territory and Liminal Space]. Bangkok: Siam.